

Логвінова Марія Володимирівна
доцент кафедри судочинства Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент

ПАТРОНАТ НАД ДІТЬМИ: ЗМІНА ЗАКОНОДАВЧОГО ПІДХОДУ

Багаторічну та гостру науково-практичну дискусію щодо доцільності запровадження та подальшого функціонування інституту патронату над дітьми було знято розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» № 1393-р від 23.11.2015 року. [1] Відповідно до цього документа для уряду одним із пріоритетних заходів запобігання соціальному сирітству є зміщення акцентів розуміння патронату не як однієї з визначених законом форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а як інноваційну модель екстреного реагування та надання підтримки сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

На продовження реалізації державної політики щодо забезпечення створення належних умов для здійснення права кожної дитини на виховання в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних, 28 грудня 2015 року Президент України підписує розпорядження «Про робочу групу з опрацювання пропозицій щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей». Метою діяльності робочої групи є створення умов для розвитку і виховання дітей у сім'ях або в умовах, максимально наближених до сімейних. Робоча група у тримісячний термін (до 10.05.2016 року) повинна була проаналізувати законодавство України з питань охорони дитинства, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, державного управління та місцевого самоврядування з метою визначення положень, які потребуватимуть змін для забезпечення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Також робоча група має провести моніторинг існуючої мережі інтернатних закладів, закладів соціального захисту для дітей, їх кадрового та фінансового забезпечення. Фактично, цим документом легалізовано проведення аудиту системи захисту дітей в Україні та забезпечено врахування його результатів при розробці стратегії реформування інституційного догляду в Україні.

На реалізацію вище згаданих відомчих актів та з метою здійснення заходів щодо запровадження послуги патронату над дитиною як альтернативи притулком, центрам соціально-психологічної реабілітації та інтернатним закладам для дітей, Верховною Радою України 26.01.2016 року приймається Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». Законом в новій редакції викладено главу 20 Сімейного кодексу України та зауважено в Прикінцевих та перехідних положеннях, що з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2018 року запроваджується експеримент із здійснення патронату над дитиною.

В питаннях подальшого розвитку інституту патронату над дітьми законодавець:

1) визначає, що патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин; 2) дає розуміння сім'ї патронатного вихователя, особи патронатного вихователя, встановлює термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя; 3) регулює питання договору про патронат та підстави його припинення; 4) визначає права дитини, яка влаштовується в сім'ю патронатного вихователя та обов'язки патронатного вихователя; 5) конкретизує питання оплати послуг патронатного вихователя та виплат соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, що здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів у розмірі та порядку, визначених Кабінетом Міністрів України.⁷

Як вбачається, законодавець не змінюючи назви національного інституту сімейного права фактично запроваджує європейську модель короткострокового фостерного виховання (термінової фостерної сім'ї). Так, у Великобританії короткострокове фостерне виховання призначене для надання короткострокової допомоги дітям, батьки яких можуть потребувати спеціальної або надзвичайної допомоги. Цей тип застосовується також тоді, коли батьки перебувають під слідством. Діти можуть утримуватись у таких сім'ях від одного тижня до декількох місяців. В Угорщині дитина у випадку хвороби батьків чи якоїсь іншої життєвої ситуації може перебувати у терміновій фостерній сім'ї до трьох місяців. У Німеччині короткострокове фостерне виховання – це виховання дітей у прийомній сім'ї протягом обмеженого часу. Такий вид виховання застосовується у випадку, якщо трапились непередбачувані обставини (наприклад, раптова втрата батьків у зв'язку з їх хворобою, проходження батьками лікувальної терапії або криза всередині сім'ї). [4, с. 54, 59, 65-66]

Наступним кроком проведення експерименту зі здійснення патронату є завершення формування нормативно-правової бази для забезпечення встановлення патронату над дитиною.

Так, станом на 15.04.2016 року на сайті Міністерства соціальної політики України розміщено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із запровадженням патронату над дитиною».[5] Законопроект розроблено з метою усунення суперечностей між нормами сімейного та трудового законодавства в частині надання послуг сімейного патронату, а

⁷Оплата послуг із здійснення патронату над дитиною та виплата соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя на період проведення експерименту буде здійснюватися за рахунок видатків, передбачених у 2016 – 2018 роках за бюджетною програмою 2511110 «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною».

Після завершення експерименту із здійснення патронату над дитиною зазначені видатки будуть передбачатися у місцевих бюджетах

також законодавчого закріплення соціальних гарантій для патронатних вихователів, закріплення за ними права на соціальне, передусім пенсійне, страхування.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із запровадженням патронату над дитиною» передбачає внесення змін до Сімейного кодексу України щодо вилучення другого речення частини сьомої статті 252, яким визначено, що патронатний вихователь зараховується на роботу по трудовому договору у бюджетну установу соціального захисту населення за визначенням відповідно місцевою державною адміністрацією або місцевою радою. Такі зміни дозволять усунути, з одного боку, ризики подвійного фінансування послуг сімейного патронату – як за рахунок місцевого, так і державного бюджету, з іншого – концептуальні неузгодженості із окремими нормами трудового законодавства.

Крім законопроекту, Міністерством розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту із здійснення патронату над дитиною», яким передбачається затвердити Положення про патронат над дитиною і Порядок та умови використання коштів на оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя (неофіційний текст від 10.03.2016 року). [6]

При детальному ознайомленні з текстом проекту Положення про патронат над дитиною, відкритими для регулювання та обговорення видаються наступні питання:

1) відповідно до положень проекту патронатним вихователем може бути виключно громадянин України, який перебуває у зареєстрованому шлюбі (п. 10 проекту). Особа, яка не перебуває у шлюбі, але яка в силу ч.3 ст.3 СК України має права члена сім'ї, не може виступати патронатним вихователем. Підхід законодавця до чіткої прив'язки надання патронатним вихователем послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини, за участю членів своєї сім'ї, та наявності в патронатного вихователя вищої освіти у галузі соціальної роботи, освіти, охорони здоров'я, соціальних та поведінкових наук, залишається відкритим для роздумів;

2) проект не розкриває питання кількості дітей, яких може взяти патронатний вихователь в сім'ю. Буквальне тлумачення новел СК України з однієї сторони дає зрозуміти, що патронат встановлюється над дитиною (у визначенні патронату над дитиною і далі по тексту глави 20 СК України йдеться про дитину в однині), проте в п. 5 ст.252 СК наголошується, що до сім'ї патронатного вихователя можуть бути одночасно влаштовані тільки ті діти, які є між собою рідними братами і сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї. Фактично, в проекті Положення питання кількості дітей, які можуть перебувати під патронатом (так як це має місце в Положеннях про прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу 2002 р.), доцільно було б прописати;

3) поза увагою розробників Положення залишилося питання вікового цензу дитини, яка може бути влаштована в сім'ю патронатного вихователя. Ми

обмежені крайньою межею перебування дитини під патронатом – досягнення нею повноліття, але відкритим залишається питання з якого віку дитина може бути влаштована в сім'ю патронатного вихователя. Ч. 1 ст.254 СК України визначає, що для влаштування дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. В проекті Положення за межі цього підходу розробники тексту не вийшли;

4) природа договору про патронат. Варто зауважити, що відповідно до проекту Положення фактично укладатиметься два договори: *договір із соціальним закладом* про надання послуг сімейного патронату та *договір про патронат над дитиною* (останній до речі укладається соціальним закладом, патронатними вихователями та батьками дитини (іншими законними представниками) (п.17 проекту). В цьому контексті варто згадати, що відповідно до ст. 252 СК України патронатний вихователь зараховується на роботу за *трудоим договором* до бюджетної установи соціального захисту населення за визначенням відповідно місцевої державної адміністрації або місцевої ради.

Договір із соціальним закладом про надання послуг сімейного патронату – новела, яку без сумніву доцільно розробляти. Хоча ст.253 СК досить чітко регулює питання укладення виключно договору про патронат, і за змістом ч.1 укладається цей договір між органом опіки та піклування і патронатним вихователем.

Фактично сьогодні, керуючись нормами сімейного законодавства, ми можемо говорити про єдину підставу виникнення відносин патронату над дитиною – це договір про патронат. При цьому варто зауважити, що в літературі питання природи договору патронату не вирішено однозначно⁸.

Так, З. В. Ромовська наголошує на сімейно-правовій природі цього договору. А. О. Дутко вважає, що договір про патронат є особливим видом сімейно-правових договорів, які відповідають меті виникнення сімейних правовідносин. [6] Г. М. Ахмач, В. К. Антошкіна є прихильницями цивільно-правової природи договору про патронат. Л. В. Лешанич розглядає договір про патронат як комплексний договір, з врахуванням того, що він є підставою для виникнення правовідносин як майнового, так і немайнового характеру, і правовідносини, що випливають із цього договору, регулюються різними галузями права (сімейне, цивільне, адміністративне право). До того ж, всі зобов'язання, що виникають із цього договору, спрямовані на реалізацію єдиної мети – створити найкращі умови для забезпечення особистих і майнових прав дітей. [4, с.88]

І. В. Жилінкова, О.В.Михальнюк розглядають договір про патронат як квазісімейний, тобто такий, який має певні спільні риси, що відображають їх

⁸Щодо загального підходу до проблеми договору як регулятора сімейних відносин, авторська позиція знайшла відображення в колективній монографії професорсько-викладацького складу Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка за загальною редакцією проф. В.А.Васильєвої «Договір як універсальна форма правового регулювання», яка вийшла друком на початку 2016 року.

публічно-правову природу. [8, с.109; 9, с.326] Публічно-правова природа цих договірних відносин обумовлюється тим, що, по-перше, однієї із сторін договору завжди виступає орган державної влади, по-друге, укладаються такі договори виключно на умовах, визначених законом, і закріплених на імперативних засадах у формі типових договорів.

О. В. Оніщенко зауважує, що наявність в складі учасників договору про патронат органу опіки та піклування, як публічно-правового утворення, створює підстави для дослідження його адміністративної природи. [10]

Щодо подальшого, чи то правильніше майбутнього, розуміння природи договору про патронат, складно сформулювати остаточно об'єктивну позицію, оскільки зміст вказаних у проекті Положення договірних конструкцій, які б мали бути оформлені у вигляді додатків до проекту постанови, не розміщено на сайті Мінсоцполітики.

Підсумовуючи, хотілося б висловити впевненість, що після завершення формування нормативно-правової бази для забезпечення встановлення патронату над дітьми, на практиці не буде виникати проблем ні праворозуміння, ні правозастосування законодавчих норм, присвячених інституту патронату.

Використані джерела:

1. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1393-р від 23.11.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>
2. Про роботу групу з опрацювання пропозицій щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей: Розпорядження Президента України від 28.12.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/8182015-rp-19687>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26.01.2016 року № 936-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/936-19>
4. Лешанич Л.В. Правове регулювання квазісімейної форми виховання дітей: дис. канд. юр. наук: 12.00.03/ Л. В. Лешанич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ap.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/Leshanich_diser.pdf
5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із запровадженням патронату над дитиною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article:isessionid=C4819859DC921525C00D3F9CA8DFF287.app1?art_id=188124&cat_id=102036
6. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту із здійснення патронату над дитиною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.liga-zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2260.html

7. Дутко А. О. Договір як регулятор сімейних відносин: особливості конструкції/А. О. Дутко// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 3. – С. 138 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldvys_2013_3_18.pdf

8. Договір як універсальна правова конструкція: монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х.: Право, 2012. – 432 с.

9. Мыхальнюк О.В. Семейно-правовые договоры и иные смежные договорные конструкции в семейном праве Украины/Альманах цивилистики: сб.ст. Вып. 6 / Киев. нац. ун-т имени Т.Шевченко, Юрид. фак-т, каф. гражд. права; под ред. Р. А. Майданика. – К.: Правова єдність; К.: Алерта, 2015. – 554с.

10. Оніщенко О.В. Договір про патронат: суб'єктний склад і галузева приналежність[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/17518>

Чорна Жанна Леонтіївна

доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Аналіз положень про відповідальність неповнолітніх, обумовлений особливостями їх психічного розвитку, становищем у суспільстві, особливостями вступу у коло взаємовідносин, що обумовлює і особливості досягнення мети попереджувального впливу цивільно-правової відповідальності. Зокрема, майновий характер відповідальності передбачає позбавлення неповнолітнього майнових благ, що не може залишатися для нього не поміченим і невідчутним. Але, зазвичай, підлітки не мають майна, за рахунок якого можна було б відшкодувати заподіяну шкоду, а значна частина неповнолітніх є учнями або знаходяться на утриманні батьків.

Разом з тим неповнолітні все частіше стають самостійними учасниками правовідносин з приводу набуття, користування і розпорядження майновими благами, самостійними учасниками трудових і інших правовідносин, займають своє місце в суспільстві і досягають в ньому певного рівня соціалізації і адаптації, а, отже, самостійно несуть відповідальність за завдану ними шкоду. Проте, нечіткість окремих норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] щодо відповідальності неповнолітніх викликає потребу у їх аналізі.